

TÁRSADALMI NEMEK

TÁRSADALMI NEM ÉS ISKOLA

AZ ANGOL ÍRÓNŐ, VIRGINIA WOLF már 1928-ban felvetette, hogy a történetkutatásból hiányzik a női jelenlét. Napjainkra ez a helyzet jelentősen változott, hiszen az elmúlt évtizedekben a nyugati történetírás számos, a nők történetét különböző aspektusokból bemutató művet produkált. Ezeknek a megszületése az 1970-es évektől kezdve különböző történetírói irányzatok, iskolák tevékenységéhez köthető, éppen ezért tematikájuk, kutatási forrásbázisuk és módszertanuk sokszor meglehetősen eltérést mutat. Pető Andrea összefoglalása szerint az első korszakot az 1970-es 80-as években az ún. kompenzációs vagy szeparatista iskola kutatásai határozták meg, amely a „his-story” megírása helyett a „her-story” kibontását célozta. A második korszak az ún. integrációs iskola működésének időszaka, amely társadalomtörténeti keretek között vizsgálta a női múltat, a kutatásokban a nők mint társadalmi csoport állnak a középpontban. A Joan Kelly által megalapozott harmadik nőtörténet-írói iskola a társadalmi nem (meta)-fogalmának bevezetésével fejtette, fejté ki a történelemre vonatkozó vizsgálódásait, amely fogalom tulajdonképpen maga a módszer is.¹ Egyes kutatók, mint például Gerda Lerner² napjainkban úgy gondolják, hogy ha a nőtörténet, a nemek közötti kapcsolatok, a társadalmi nem vizsgálatával változtatunk a korábbi „patriarchális” történetíráson, akkor egy, az eddigitől különböző múlt-kép, „új történelem” tárul elénk. Mások, mint például Joan Wallach Scott³ viszont úgy hiszik, a nők történetének megismerése sem változtat alapvetően a korábbi múlt-értelmezéseken.

Napjainkban szinte lehetetlen vállalkozás „általánosságban” áttekinteni a nőtörténeti munkákat,⁴ egyszerűbb a különböző irányzatokhoz, iskolákhoz, országokhoz kapcsolható, illetve egyes forráscsoportokhoz, téma-együttesekhez vagy metodológiákhoz köthető feltárásokat számba venni. Az olyan átfogó igénnyel írott nőtörténeti monográfiák mellett, mint a képi ábrázolások elemzésére épített, az

1 Pető Andrea: A nőtörténetírás története. *Rubicon*, 2001/6. 42–43.

2 Lerner, Gerda: *The Creation of Patriarchy*. New York, 1986.

3 Scott, Wallach Joan: *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York, 1988. 16.

4 Az egyik legújabb, elsősorban angol és spanyol nyelvű műveket tartalmazó bibliográfiát l.: *El género en la historia. Referencias bibliográficas*. (Institute of Latin American Studies, University of London) http://americas.sas.ac.uk/publications/docs/genero_primera_bibliografia.pdf (Letöltés: 2008. 01. 12.)

ókortól a kora újkorig ívelő monumentális németországi sorozat⁵ vagy a franciaországi szerkesztésű, Duby és Perrot által koordinált több kötetes mű,⁶ melyeket több világnyelvre lefordítottak, vagy Amelang és Nash spanyol eredményekre is építő kötete,⁷ hogy csak néhány példát említsünk, az utóbbi időben hatalmas számban jelentek meg külföldön és hazánkban⁸ is a helyi és regionális szintet feltáró nőörténeti írások, illetve a valamely ország (nép) nőörténetének egy szeletét, korszakát feldolgozó munkák. Leginkább kutatott időszak a 19–20. század, ami számos egyéb ok mellett nyilvánvalóan a források bőséges számával is magyarázható. A hagyományos, levéltárakban őrzött, túlnyomórészt férfiak által hátrahagyott írott források mellett a nőörténet és a nemek történetének kutatói számos egyéb, a hagyományos történetírói iskolák által nem vagy alig értékelt kútfővel dolgoznak. Mindez érthető, hiszen a női magánszféra, a családtörténet, a mentalitástörténet a hivatalos szervek által közölt és/vagy őrzött forrásokból szinte nem is tűnnek elő. A történettudomány újabb évtizedekben használt forráscsoportjai és metódusai a nőörténeti kutatásokban is széles körben használatosak: a kvantitatív vizsgálódásokat megalapozó, értékes adatokat tartalmazó források, a történeti ikonográfia, az elmúlt két évszázadban igen gazdag sajtóanyag különböző szempontú (kvalitatív) feldolgozása, az *oral history*, a tárgyi kultúra elemeinek vizsgálata (például viselet- vagy háztartástörténet) vagy a szimbólumok, a társadalmi reprezentáció, a nyelvhasználat, a narratívák vizsgálata mind-mind értékes ismereteket hoz a (női) múlt teljesebb megismeréséhez.⁹

A nőörténeti kutatások tematikájának megújulása is folyamatos, az 1960-as 70-es évek „hagyományos” témái mellé¹⁰ – mint például a női munka, a női jogok, a nőnevelés és női művelődés, a női szervezetek, mozgalmak története – felzárkóztak a női test, a szexualitás, a női egészség, a nőorvoslás történetét vizsgáló, a szépségápolással, háztartással, női ön- és társadalmi reprezentációval és egyéb területekkel foglalkozó témakörök.

Mindezeket a kérdésköröket természetesen nem tudtuk, de nem is akartuk áttekinteni ebben a tematikus számban. Alapvető nézőpontunk, az oktatás, az iskola

5 A sorozat magyarul megjelent kötetei: Seibert, Ilse: *A nő az ókori Keleten*. Corvina Kiadó, Budapest, 1975., Wenig, Steffen: *A nő az ókori Egyiptomban*. Corvina Kiadó, Budapest, é.n., Zinserling, Verena: *A nő a klasszikus ókorban*. Corvina Kiadó, Budapest, 1973., Mode, Heinz: *A nő az indiai művészetben*. Corvina Kiadó, Budapest, é.n., Harksen, Sibylle: *A nő a középkorban*. Corvina Kiadó, Budapest, 1976., Sachs, Hannelore: *A nő a reneszánszban*. Corvina Kiadó, Budapest, 1970., Anton, Ferdinand: *A nő a Kolumbus előtti Amerikában*. Corvina Kiadó, Budapest, 1976.

6 Perrot, Michelle et Duby, Georges (dir.) *Histoire des femmes en Occident*. Pion, Paris, 1990–1991, 5 volumes

7 Amelang, J. S. & Nash, Mary: *Historia y género: Las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*. Edicions Alfons el Magnànim, Valencia: 1990.

8 A hazánkban született nőörténeti és *gender* témájú tanulmányokról lásd pl. az alábbi bibliográfiákat: Séllei Nóra (ed): *Az irodalom-, művészet- és kultúrákritika/elmélet és a társadalmi nem összefüggéseit vizsgáló, magyar nyelvű szakirodalom válogatott bibliográfiája*. 2006. <http://www.femidok.hu/index.php?artid=200603151> (Letöltés: 2007.12.28.); Rosalind Miles: *Az idő leányai. A nők világtörténelme*. Balassi, Budapest, 2000. és Joan Wallach Scott (ed) *Van-e a nőknek történelmük?* Balassi, Budapest, 2001. című könyvek bibliográfiája.

9 A nőörténeti kutatások metodológiáját bemutató gazdag könyvválasztékból lásd pl.: K. Offen, R. Roach Pierson, J. Rendall: *Writing Women's History. International Perspectives*. Macmillan, London, 1991.

10 L. ezekről: Fohlen, Claude: *A nő a társadalomban. Világtörténet 1982/1*.

szemszögéből vizsgáljuk meg a társadalmi nemek problematikáját.¹¹ Valójában azt terveztük, hogy a „gender” téma egészét tesszük górcső alá, tehát nem csak a nőkkel összefüggésben lévő kérdéseket elemezzük – illetve a felvetődött kérdéseket nem csupán a nőkkel összefüggésben elemezzük –, hanem mindkét nemmel hasonló súllyal és terjedelemben foglalkozunk (sőt, a bipoláris gender mellett további szerepeket is bemutatunk, vö. Gordon Györi János tanulmányát e számban). Eredeti szándékunk ellenére súlypontunk a nőkre vonatkozó tanulmányok maradt – bár értelemszerűen nem hagyhattuk ki elemzésünkéből a másik nemet sem.¹² Ennek oka az, hogy egyszerűen nem találtunk olyan szerzőt, aki hasonló tudományos igényességgel tudott és akart volna írni a férfiakról, mint szerzőink a nőkről. (A „men’s studies” viszonylag újabb keletű diszciplína, amely részint a „women’s studies” hatására, azzal felelve alakult és alakul ki. Számos folyóirat, színvonalas szerzők és művek sora jelzi ezt az érdeklődést.¹³)

Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a felvetődő fontosabb kérdéseket sem tudtuk hiánytalanul bemutatni, a kérdések rendkívül komplex volta miatt. Így a szám tanulmányai tartalmilag négy nagyobb egységre oszthatók – persze nincsenek valódi határok, inkább csak a vizsgált kérdések, a vizsgálati módszerek hangsúlyai mentén beszélhetünk tartalmi egységekről.

Az első részbe sorolható tanulmányok csomópontja köré a *történeti szempontú* írásokat sorolhatjuk.

Pukánszky Béla (akinek a közelmúltban jelent meg a nőoktatás történetéről szóló összefoglaló kötete)¹⁴ tanulmányában a nőkép, a női szerepek és a nőiskoláztatás 2. világháború utáni hazai és külföldi alakulásával foglalkozik. Gazdag (külföldi és magyar) kutatási anyagra támaszkodva mutat rá, hogy a nők 20. század második felében tapasztalható tömeges munkába állása korántsem hozta magával a hagyományos női szerepek eltűnését, sokkal inkább azok bővüléséhez járult hozzá. Összegezi a hazai 1950-es, 60-as években született, a nők életére, nevelésére hatást gyakorló főbb jogi dokumentumokat, tanterveket, kiemelve és összevetve a témával kapcsolatosan közelmúltban született (a jövőben várhatóan új forráskutatásokkal, sokrétűbb metodológiával bővülő) hazai vizsgálódási eredményeket is. Adatokkal támasztja alá, hogy a valamennyi iskolai szintet érintő létszámnövekedések sem

11 Erről a témáról lásd pl.: *Társadalmi nemek és az oktatási rendszer* – Konferencia, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalmi Nem és Kultúrakutató Központ, Budapest 2004. (<http://gender.bkae.hu/gender-konf2004.php>); Petó Andrea (ed): *A társadalmi nemek oktatása Magyarországon, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium*, Budapest, 2006.;

12 Lásd pl. erről a témáról: *Férfi – Nő. Café Babel* tematikus szám, 1994/1–2.; Hadas Miklós (ed), *Férfiuralom – Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról*. Replika Kör, Budapest, 1994.; Brod, Harry, „Bevezetés – a férfikutatások témái és tézisei”. *Replika* 43–44. (2001. jún.); Mosse, George L., *Férfiasságnak tüköre – A modern férfieszmény kialakulása*. Ford. Székely András. *Feminizmus és történelem*. Balassi, Budapest, 2001.; Petó Andrea (ed) *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században*. Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, H.n., é.n. (Budapest, 2003.); Láczy Magdolna, Kövér György (ed): *Nők és férfiak – avagy a nemek története*. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciájának kiadványa, Nyiregyháza, 2003.; Hadas Miklós, *A modern férfi születése*. Helikon, Budapest, 2003.

13 *Men’s Studies*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Men'Studies> (Az anyaggyűjtés időpontja: 2008.02.22.)

14 Pukánszky Béla: *A nőnevelés évezredei*. Gondolat, Budapest, 2006.

hoztak a nőknek valódi esélyegyenlőséget, sem a munkaerőpiac, sem a tudományos pályák szempontjából. Rámutat arra, hogy eleve – már az egyes szakok és képzési programok választásakor is – különböztek a nők és férfiak preferenciái, mert a számtalan társadalmi, gazdasági, oktatásügyi változás ellenére is az európai társadalmak esetében „él még bizonyos fajta sztereotip gondolkodásmód az úgymond »tipikus« férfi és női foglalkozásokról.” Ráadásul az általa vizsgált időszak különböző forrásai arra világítanak rá, hogy a férfiak és nők esélyei a munkaerőpiacon azonos tartalmú diploma esetében is különbözőek.

Biró Zsuzsanna Hanna és Nagy Péter Tibor nagy lélegzetű, széles körű szakirodalomra és statisztikai idősorokra támaszkodó tanulmánya megerősíti a fenti megállapítást, de bizonyos fókig vitázik is azzal. Az 1920–1950 közötti időszak népszámlálási statisztikáinak feldolgozása elsősorban Karády Viktor és a szerzőpáros többéves alapvető munkáinak folytatása, mind módszertani, mind tartalmi szempontból egyedi és fontos munka. Az adatokat többféle szempontból elemzik. Az idősoros vizsgálatban a nemek szerinti megoszlás mellett szocio-kulturális, regionális, felekezeti szempontból is vizsgálják a létszámok alakulását, az arányok változásait a legjellemzőbb egyetemi szakokon, mindenekelőtt a bölcsészképzésben. Módszertanilag különösen izgalmas a bölcsészdiplomához jutottaknak a szerzők által kidolgozott *prozopográfiai* adatbázisának elemzése. E módszerrel a komplex adatokat a szerzők szálakra bontják, és elemzik a bölcsésszé válás hátterében álló tényezőket. Legnagyobb hatást az apák iskolai végzettségének, a születési hely városodottsági szintjének és a személy felekezeti hovatartozásának tulajdonítanak. Mindezek a tényezők a különböző történelmi, politikai helyzetekben egyaránt befolyást gyakorolnak, habár egyes társadalmi csoportok reprezentációjának mértékét különféleképpen befolyásolják, különösen érzékeny kérdésnek mutatkozik az izraelita felekezethez tartozók, közöttük is a nők felülreprezentációja. A tanulmány utolsó részében a nagy egyetemek hallgatóinak rekrutációját vizsgálva a szerzők az egyes egyetemek választásának jellegzetességeit összegezve valójában az „egyetempolitikákat” mutatják be. A tanulmányírók nagy társadalmi érzékenységgel fejtik ki érveiket, amelyek megalapozzák a nők bölcsészkarai tanulmány-választását, s elutasítják azt az egyszerűsítő nézetet, hogy a társadalmi nemek iskolázásában és munkaerőpiaci elhelyezkedésében egyszerű lineáris törvényszerűségek érvényesülnének, miszerint ahonnan a férfiak kiszorulnak vagy kilépnek, ott lépnek be helyettük a nők.

A nők és férfiak eltérő társadalmi szerepe, a gender szempont komplexitása hangsúlyozódik a kulturális antropológiai vagy szocio-lingvisztikai nézőpontú leírásokban. Miként az imént citált szerzők is az iskolázás és a munkapiaci helyzet történeti alakulásában, változásaiban is a nők és férfiak egymástól állandóan különböző, de társadalmi rétegenként/csoportonként és korszakonként mégis csak változó minőségű szerepeit, magatartásait mutatják be, a következő két tanulmány új szempontokkal gazdagítja ezt a komplexitást.

Gordon Győri János kulturális antropológiai nézőpontból veszi szemügyre a társadalmi nemek, ezen belül hangsúlyosan a nők társadalmi szerepének kérdését, és keres összefüggést az iskolázottsággal. Amint írja: „Mint hogy az emberi közösségek valamennyi kultúrában masszív tapasztalatokkal rendelkeznek a biológiai alapkülönbségekre vonatkozóan, s ugyanakkor józanul belátható társadalmi célokkal is a jelenre és a jövőre vonatkozóan, minden kultúra résztvevői igyekeznek megfelelő egyensúlyt találni az általuk felismert biológiai alapkülönbségek, valamint a társadalmi jelen és jövő céljainak elérése érdekében kialakított eszköztár, vagyis például a nevelés társadalmilag kívánatos eszközkészlete között.” Tanulmánya arra keres választ, hogy az egymástól térben és struktúrában is igen nagy mértékben elérő társadalmak milyen egyensúlyokat találtak a „biologikum” és a társadalmi jelen/jövő között. A kérdéskör tárgyalásába bevezető igen alapos szakirodalmi áttekintés után előbb India példáján mutatja be, miként keres megoldásokat a tradicionális női feladatok és a modernizáció ütközésének megoldására ez a nagy ázsiai ország. Majd egy izgalmas amerikai longitudinális kutatás ismertetésével és elemzésével a tehetségesnek tartott, illetve minősített fiúk és lányok, férfiak és nők továbbtanulási választásaiban, szakmai karrierjében feltárt különbségeket értelmezi. A hivatkozott kutatás alapján¹⁵ megállapítja „A fiúk a tárgyi és nem organikus világ iránt, a lányok a személyközi kapcsolatok és az organikus világ iránt mutatnak preferenciát. Ugyanakkor az adatokból az is egyértelműen kiolvasható, hogy a tendenciákat felerősítik a döntések mögött meghúzódó nemi sztereotípiák és auto-sztereotípiák, a társadalmi elvárások, illetve a reális életlehetőségek vonatkozásában az egyes nemekkel kapcsolatosan; mindezek végül is a továbbtanulási választásokban és a jövőorientációban világosan tükröződnek.” Egy további kutatás ismertetésével a különböző társadalmak nemi egyenlőséggel kapcsolatos ideológiai és gyakorlata, valamint az oktatás eredményessége közötti összefüggést mutatja be Báthory Zoltán¹⁶ nyomán, aki a PISA vizsgálat adatait értelmezte. Az „árnyékkutatásban” való részvétellel a családoknak a fiaik és lányaik oktatásával kapcsolatos áldozatvállalását elemzi. Következtetései közül kiemeljük, hogy „a fenti, kulturális jelenségek az oktatásban leginkább azzal a tanulsággal járnak, hogy az a leginkább kívánatos, ha az oktatási rendszerek minél nyitottabbak, de egyben minél szenzitívebbek is a társadalmi nemek és az oktatás kérdéseiben, nem pedig követelők vagy fundamentalisták.”

A fenti tanulmányok mindegyike körbe járja és bizonyítja azt a társadalmi jellegzetességet, hogy a nők a férfiaknál fogékonyabbak a személyközi kapcsolatokra, az organikus világra, a verbalitásra, stb. Pálmáné Orsós Anna egy viszonylag kicsiny cigány csoport, a beások nyelvhasználatának alakulásán mutatja be a nők és a férfiak társadalmi szerepének különbségeit, valamint az iskola, a továbbtanulás lehetőségének „beavatkozását” a nyelv megtartásának esélyeibe. Egy Baranya megyei

15 Lubinski, D. & Webb, R.M. & Morelock, M.J. & Benbow, C.P. (2001). Top 1 in 10,000: A 10-year follow-up of the profoundly gifted. *Journal of Applied Psychology*, 86(4), 718–729.

16 Báthory Zoltán (2002) Változó értékek, változó feladatok: A PISA 2000 vizsgálat néhány oktatáspolitikai konzekvenciája. *Új Pedagógiai Szemle*, 9–20.

falubéas közösségének vizsgálata alapján általánosan is érvényes megállapításokat fogalmaz meg az eredeti nyelv diglossziás helyzetéről, amelyet a női munkába állás, a gyerekek iskoláztatása is fokoz. Fontos megfigyelése például a tudatos nyelv-választási stratégia, azaz hogy a gyermek iskoláskora előtt anyja elsősorban beásul beszél vele, majd az iskolába lépés után inkább magyarul. Érdekes paradoxon, hogy bár a nyelv és általában a hagyományok őrzői inkább a nők, mint a férfiak, annak ellenére, hogy elsősorban a nőkre hárul a társadalmi intézményekkel való kapcsolatok tartása, a tárgyalás a család ügyeiben – amely tevékenységek éppen a magyar nyelv magasabb szintű ismeretét és használatát igényelnék. Összegezőképpen megállapítja, hogy „A nők által betöltött szerep, a nők családi és személyes térben létező hatalma, valamint a gyermekek nevelésében vállalt felelőssége biztosítja az értékek őrzését, lehetőséget ad a hagyományos viselkedésminták átadására is bizonyos keretek között. A hagyományos cigány társadalom gyors változása és átalakulása, a többségi társadalommal való kapcsolatok alakulása, a többségi kultúrához – mint magasabb presztízsű értékhez – való igazodás, az annak való megfelelés, mindmind hozzájárultak ahhoz, hogy a beás nyelvhasználat gyakorisága csökkent. Ezzel együtt a férfi beszédet is meghaladóan harsányabb, hangosabb, a hagyományokból inkább merítő női beszéd is mindinkább háttérbe szorult, s a többségi társadalom által preferált nyelvi viselkedés nyer teret a női narratívákban is”.

E tanulmányok mindegyike a gender-elméletekkel kapcsolatos elméleti és empirikus kutatások sokféleségét is példázza. A következő tanulmányok célja a társadalmi nem kategóriát alkalmazó *tudományos kutatások tárgyalása*.

Thun Éva írásában kifejti, hogy míg a *gender* elméletek a társadalomtudományok palettáján sokoldalú újítást, az egyöntetű kultúráról/műveltségről és tudásról alkotott tradicionális elméletek és tudománykörök újragondolását eredményezték, addig a pedagógiában és praxisaiban, mint például a tanárképzésben csak kevésbé jelent meg az általuk meghatározott kritikai diskurzus. A honi és külföldi szakirodalomra hivatkozva áttekinti ennek lehetséges magyarázatait, kiemelve például azt a nyomós okot, hogy mindez olyan mértékben felborítaná az intézményesült társadalmi nemi egyensúlyi viszonyokat, hogy az veszélyeztetné az oktatás rendszerének fenntarthatóságát. A neveléstudományi kutatások különböző területeit (például: neveléstörténet, tantervelmélet, pedagóguskutatások) érintve rámutat arra, hogy a *társadalmi nem* megismerését nem lehet többé figyelmen kívül hagyni, éppen ezért ajánlja a sokszempontú, új nézőpontú vizsgálódást, mindeközben „újra felfedezve” az 1970-es 80-as évektől már Magyarországon is jelenlévő, mára kissé elfelejtett munkákat.

Kereszty Orsolya tanulmánya a társadalmi nem elemzési kategóriáját is integráló magyarországi neveléstudományi kutatásokat, gyakorlatokat, szemléletmódokat mutatja be. Írása elején kiemeli, hogy a társadalmi nem kategóriája általában hazánkban sem része „a pedagógiai »kánonnak«; párbeszédnek, elméletnek, gyakorlatnak, beleértve a tanárképzést is”. Külföldi szerzők véleményére is támaszkodva úgy véli, ennek egyik oka a feminista pedagógiák markánsan interdiszciplináris

voltából fakad. Magyarországon is megfigyelhető az a helyzet, hogy a neveléstudományi tárgyú gender kutatások alapvetően két irányzat mentén szerveződnek: egyrészt a nőtudomány (Women's Studies) vagy társadalmi nemek tudománya (Gender Studies) szempontjából körvonalazódó, inkább a feminizmusokat hangsúlyozó vizsgálódások, másrészt pedig a neveléstudományi kérdéseket, a pedagógikum, az iskola világát női/nemi szempontból megközelítő, feltáró kutatások térképezhetőek fel. A feminista pedagógiá(k) körébe sorolható kutatások kiindulási pontja többnyire a nemi szerepek társadalmi meghatározottsága, a legfőbb vizsgálódási terület pedig „a tanítási-tanulási folyamat tartalmának vizsgálata, vagyis a tudás megkonstruálásának folyamata, és a folyamatban résztvevők pozícióinak problematizálása”. Kereszty Orsolya írása arra mutat rá, hogy a feminista pedagógiá(k) új, sajátos nézőpontjai, egyre szélesebb körű eredményei és határozott célkitűzései jelentősen hozzájárulhatnak a nevelési-oktatási gyakorlat, a nevelés mibenlétéről való gondolkodás megváltozásához, az iskolai tananyag (tágabb értelemben maga a „tudás”), a módszerek, a tanári szerepek átalakulásához, újraértelmezéséhez, sőt végső soron az egyenlőtlenségek csökkentéséhez. A szerző külföldi és hazai kutatók (például Weiner, Gore illetve Pető Andrea, Thun Éva, F. Lassú Zsuzsa, Czachesz Erzsébet és mások) törekvéseit, vizsgálati eredményeit röviden áttekintve világítja meg a „feminista pedagógiák” lényegét: kérdésfeltevéseit, főbb téma-csomópontjait. Külön figyelmet szentel a legutóbbi évtized *gender* szempontú tankönyvkutatásainak. Rámutat arra, hogy – eltekintve néhány egyetemi kurzustól – hazánkban leginkább a nem formális szinteken (például szabadegyetemi formában) jelent meg eddig a feminista pedagógiák bemutatása, a velük kapcsolatos viták lefolytatása, ahol is a saját tapasztalatok, a kritikai reflexiók alapvető szerepet kaptak.

Végezetül egy esettanulmányt közlünk, amelyet Tornyi Zsuzsa debreceni doktorjelölt fiatal nőekkel készült interjúk alapján írt. A fiatal nők e csoportja (arányuk a debreceni bölcsészkar doktori képzésben 60,57 százalék) a leendő tudósokat, kutatókat képviseli, akik – miként a tanulmányt bevezető általános képből kitűnik – a férfiakhoz viszonyítva jelentős mértékben alulreprezentáltak az egyetemeken. Az interjúk során a szerző alapvetően három kérdésre keresett választ: vizsgálta a doktori képzésben részt vevő nők tervezett gyermekvállalási hajlandóságát, továbbá a nemi szerepekhez való viszonyukat, valamint a doktori iskolába való jelentkezésük motivációit. A rögzített válaszok elemzése alapján Tornyi Zsuzsa azt a véleményét fogalmazta meg, hogy a doktorandák egyelőre nem vetélytársai férfi kutatótársaiknak – lévén, hogy karrierépítési törekvéseik mellett erős a hagyományos női szerepekhez való ragaszkodásuk is –, de nyilván többen közülük azokká válnak majd.

Mint láthatjuk, a *gender* tematika mégoly szűk keretek közötti bemutatása során is – ahogyan ez a folyóirat jelen tematikus számában történik – nagy hangsúlyt kap a nemek közötti társadalmi egyenlőtlenségek kérdése. A feminizmusnak e klasszikusnak mondható hangsúlya ma sem veszítette el aktualitását. Ám a tanulmányok válogatásával törekedtünk arra is rámutatni, hogy az egyenlőség jogos követelése mellett a méltányosságnak is szerepet kell kapnia. A *gender* szempontra érzékeny

neveléstudomány – beleértve az oktatáspolitikát és az alkalmazott, „tantermi pedagógia” elméletét, módszertanát és gyakorlatát – mind az egyenlőtlenség, mind a méltányosság szempontját is mérlegeli.

Annai bizonyos, hogy jóllehet, évtizedek állnak már mögöttünk a társadalmi nemek és az oktatás sokrétű kapcsolatát érintő nemzetközi és hazai kutatások vonatkozásában, a témakört illetően az elkövetkezendő időszakban is szükség lesz a kutatók közötti párbeszédre, eddigi neveléstudományi ismereteink újragondolására. A rendelkezésünkre álló eredményekre támaszkodva fontos az elméleti, kutatásmódszertani keretek pontosítása, árnyaltabb kidolgozása, és – talán ez az egyik legnehezebb feladat – az eredmények gyakorlatban történő hasznosítása is. Ez számos, különböző tudományterületet művelő kutató, szakértő együttműködését, folyamatos együttgondolkodását kívánja, és természetesen nagyon sok, a körvonalazott téma szempontjából elhagyhatatlan és megkerülhetetlen vitát is.

Írásában e folyóirat egyik szerzője megállapítja, hogy általában „a feminista pedagógiai diskurzust nem egy-egy kiemelkedő kutató által jegyzett könyv reprezentálja, hanem inkább több szerzős antológiák és folyóirat cikkek”. Ezt a kijelentést maga ez a tematikus lapszám is alátámasztja, amely tanulmányaiban és könyvismertetéseiben a sokszínű bemutatás szándékával, de a teljesség igénye nélkül ad egyfajta képet a hazai neveléstudományi vonatkozású gender kutatások legújabb eredményeiről.

FORRAY R. KATALIN & KÉRI KATALIN

IRODALOM

- AMELANG, JAMES S. & NASH, MARY: *Historia y género: Las mujeres en la Europa Moderna y Contemporánea*. Edicions Alfons el Magnànim, Valencia: 1990.
- BÁTHORY ZOLTÁN (2002) Változó értékek, változó feladatok: A PISA 2000 vizsgálat néhány oktatáspolitikai konzekvenciája. *Új Pedagógiai Szemle*, 9–20.
- FOHLEN, CLAUDE (1982) A nő a társadalomban. *Világtörténet* No. 1.
- Men'Studies. <http://en.wikipedia.org/wiki/Men'Studies> (Az anyaggyűjtés időpontja: 2008.02.22.)
- LERNER, GERDA (1986) *The Creation of Patriarchy*. New York.
- LUBINSKI, D., WEBB, R.M., MORELOCK, M.J. & BENBOW, C.P. (2001) Top 1 in 10,000: A 10-year follow-up of the profoundly gifted. *Journal of Applied Psychology*, 86 (4), 718–729.
- MILES, ROSALIND (2000) *Az idő leányai. A nők világtörténelme*. Balassi, Budapest.
- OFFEN, K. – ROACH PIERSON, R. – RENDALL, J. (1991) *Writing Women's History. International Perspectives*. Macmillan, London.
- PERROT, MICHELLE ET DUBY, GEORGES (1990–1991) *Histoire des femmes en Occident*. Pion, Paris. 5 volumes
- PETŐ ANDREA (ed) (2006) *A társadalmi nemek oktatása Magyarországon*. Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest.
- PETŐ ANDREA (2001) A nőtörténetírás története. *Rubicon*, No. 6. 42–43.
- PUKÁNSZKY BÉLA (2006) *A nőnevelés évezredei*. Gondolat, Budapest.
- SCOTT, WALLACH JOAN (1988) *Gender and the Politics of History*. Columbia University Press, New York.
- SCOTT, WALLACH JOAN (ed) (2001) *Van-e a nőknek történelmük?* Balassi, Budapest.
- SÉLLEI NÓRA (ed) (2006) *Az irodalom-, művészet- és kultúrakritika/elmélet és a társadalmi nem összefüggéseit vizsgáló, magyar nyelvű szakirodalom válogatott bibliográfiája*. <http://www.femidok.hu/index.php?artid=200603151> (Letöltés: 2007.12.28.)